

Justinas Jasiūnas

Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos 4b klasės mokinys

Žmogus laisvas pasirinkti

Esė

Ar tikrai? Juk šalia laisvos valios yra determinizmo filosofinė nuostata, kuri teigia, kad visi įvykiai turi savo priežastis.

Pasaulį valdo fundamentalūs fizikiniai dėsniai, kurie tarsi užima dievo, žinančio visus mūsų būsimus veiksmus, vietą. Mes, žmonės, esame šio pasaulio dalis ir visa, kas vyksta mumyse, turi irgi paklusti šiems dėsniams. Mes tiesiog sudėtingos mašinos. Jei taip, tai kaip mes galime pasirinkti? Viskas, ką mes darome, yra nulemta aplinkos poveikio, tačiau mes nesugebame įvertinti visų priežasčių, kas ir sukelia pasirinkimo iliuziją. Tame pačiame moksle yra prieštaravimų šiam sudaiktinimui. Tarkim, kvantinė mechanika, kuri teigia, kad aplink mus vykstantys reiškiniai yra atsitiktiniai (nors ji galioja tik labai mažiems objektams), rodos, sako, kad ne visi įvykiai turi savo priežastis.

Tai, kad mes negalime pasirinkti, kelia daug problemų. Kas mes? Tai priklauso nuo mūsų pasirinkimų, tačiau jei jie nepriklauso nuo mūsų, tai kas mes esame, irgi nepriklauso nuo mūsų. O tai jau neigtų egzistencializmo idėją, kad žmogus kuriasi gyvenimą. Dar labiau absurdiškesni klausimai: ar mes galime bausti, kaltinti ką nors, jei žmogaus poelgiai nepriklauso nuo jo? Ar mes galime jausti kaltę?

Akivaizdu, kad yra daug dalykų pasaulyje, kurie visiškai nepriklauso nuo mūsų, tačiau iš esmės daro įtaką mūsų elgesiui: tėvai – įgauti genai, šeima ir aplinkiniai (bent jau vaikystėje) – įgytas auklėjimas ir patirtis... Tačiau svarbu atsakyti, ar bent kas nors priklauso nuo mūsų. Jei dabar sugalvotume pakelti ranką, ją galėtume pakelti, ir tai nebūtų aplinkos poveikis, tai būtų mūsų laisvas pasirinkimas. Gana sunku būtų sugalvoti, kas nulėmė mūsų elgesį šiuo metu. Gal mes pakėlėme ranką dėl to, kad perskaitėme apie tai tekste? Galbūt mūsų poelgį lėmė nuotaika, kurią suformavo aplinka? Gal genai, kuriuos įgijome?

Esminio klausimo neatsakysime. Gaila. Tačiau jei norime eiti toliau, mes turime „užsidengti akis“ ir tikėti laisva valia. Kitu atveju prie kiekvieno teiginio reiktų sustoti ir galvoti: ar tikrai?

„Užsimerkus“ viskas paprasčiau. Dabar abejonės dėl savo elgesio „autorystės“ atrodo lengvabūdiškas ir neteisingas požiūris į gyvenimą. Neigdami, kad mūsų elgesys nepriklauso nuo mūsų, mes teisingame savo ydas – nuo tinginystės iki nemielų prisiminti poelgių. Taip mąstydami lengvai galime pasiduoti „nešami srovės“. Ir vėl, kas yra srovė? Ką reiškia plaukimas pagal srovę? Juk plaukimas pagal srovę yra nuostabus dalykas, jei srovė mus neša ten, kur mes ir norime patekti. Tačiau dabar, taip teigdami, plaukimą vadiname judėjimu gyvenime, kur aplinka gali ir padėti, ir trukdyti. Dažniausiai šis simbolis suprantamas gerokai siauriau – srovė turi tik neigiamą prasmę (kas yra toli nuo realybės).

Visas kabinėjimasis prie sąvokų gali būti ir dėl noro išsiaiškinti tikrąją jų prasmę, ir dėl noro pateisinti savo elgesį. Juk kad ir ką blogo padarytume, jei norėsime, sugebėsime sau tai pateisinti.

Labiausiai žmogaus gyvenimą lemiantys pasirinkimai: kur gyveni, su kuo gyveni ir ką dirbi. Mariaus Katiliškio romano „Miškais ateina ruduo“ pagrindiniam veikėjui Tiliui svarbiausi paskutiniai du klausimai (kaip ir daugeliui iš mūsų). Užsimenama, kad jis nenori dirbti pasieniečiu, nes tai yra toli nuo pažįstamos vietos. Tačiau tai tik detalė, kuri nėra plačiai svarstoma, kaip darbas ar juo labiau širdies reikalai. Tilius siekia geresnio darbo, artimo žmogaus, tačiau aplinka jo netrikdo. Iš vienos pusės – jis nieiško galimybių, kita vertus, tai šioks toks prisirišimas ar net patriotiškumas. Tačiau ši knyga nėra propagandiškai patriotinė, todėl daug įtikinamiau, kad esama aplinka jį tiesiog tenkina.

Darbui daug pasirinkimo nėra (dėl daugelio įvykių, kurie nuo jo nepriklauso). Perspektyvas riboja nepilnas išsilavinimas. Galimybes tarnyboje, kurios jis pats nelaiko karjeros viršūne, praranda dėl teistumo. Svarbiausias pasirinkimas susijęs su širdies reikalais. Herojus palieka savo tikrąją meilę Agnę ir pasiduoda aistrai su Monika. „Užsimerkus“ tai paaiškinti galima patirties ir vertybių trūkumu. „Atsimerkus“ matoma, kad patirtis ir vertybės yra aplinkos poveikis. Na, ir kas, kad meilė yra ilgalaikė, tuo metu aistra buvo stipresnė už meilę, ir stipresni jausmai paėmė viršų. Taigi galima pateisinti, bet ar tai ką nors keičia? Juk, nepaisant viso to, ilgesnėje perspektyvoje pasirinkimas turės daugiau minusų nei plusų.

Tilius yra paprastas žmogus, kurio pasirinkimai ir gyvenimo būdas yra artimas daugeliui iš mūsų. Iš šalies kai kurie jo poelgiai gali atrodyti neteisingi, tačiau tai dar nereiškia, kad mes taip nepasielgtume. Bet gal svarbiau galvoti, ne ar mes taip pasielgtume, o ar taip pasielgę būtume laimingi? Visa filosofija ir išvedžiojimai, kad mūsų gyvenimas nepriklauso nuo mūsų, gesina pasitikėjimą savimi, ryžtą ir atsakomybę. Įdomu (gal ir naudinga) gilintis, kas nuo mūsų priklauso ar nepriklauso, tačiau jei yra bent truputis, kas iš tikro priklauso, tai vertėtų pasistengti padaryti geriausia, ką sugebame.